

Գնահ, թո՛ր, աշտարակներու, բեր-
դերու, բանտերու թռչնի՛կ, քեզ սպասող
կարօտանազ սրտեր կան, գնահ, թերևս ա-
նոնց ողջո՛յն մ'ունիս բերած, իսկ ինձի
համար բան մը չունիս... Ելանի՛ր թէ չի
մոռնայիր իմ արցունքէն կաթիլ մը տա-
նելու անտերունչ դաշտերուս և ըսէ՛ր
հոն բացուող ծաղիկներուն թէ իրենց պան-
դուխտ մշակը դրկած է զայն...

Իցի՛ն թևիկ թացեալ յարտօր իմ անմոռնչ՝
կաթէ՛ր կաթ մ'յիմ ազարակն անտերունչ,
Եւ ասէ՛ր, ծաղկո՛ւնք ծննգեալք, զայս
ցօղ՝ ձեզ

Առաքէ՛ ձեր պանդուխտ մըշակն աղէկէզ...
Այլ հաս հիւսիս. ծիծառն՝ ե՛լ զհետ գար-
նայնոյն.

Անյոյս յերկրէ՛ ես սպասեցիք երկնայնոյն:

Անյոյս և անտերունչ ես պիտի սպա-
սեմ օտարութեան մէջ մինչև որ մահուան
ցուրտ պսակը իմ ալեգարդ նակտիս շուրջը
կապեն փառքն ու հանճարը, որովհետեւ
ծիծառնի՛կ, քեզ նման երգեցիկ ոգի մ'եմ
ես, քեզ նման հոգի՛ հայրենեաց, անոր
մշակը՝ յոգնած ու տկար նահապետ:

Գնահ, ալ մի՛ սպասեր, գարնան հետ
թո՛ր հոն, իմ հայրենեաց գիրկը, ու վե-
րադարձիր, թռչնի՛կ իմ սիրուն, իցի՛ն թէ
չի մոռնայիր իմ գերեզմանս, որովհետեւ
զոց պիտի գտնես խցկկիս պատուհանը...
Կոտցիդ ծայրը շիւղ մ'ունենայիր հայրե-
նեացս դափնիներէն, կաթիլ մ'արցունք,
խօսքը Յոյսին, կաթիլ մ'արիւն, խօսքն
Ազատութեան, կաթիլ մը ցօղ,՝ Ժպիտն և
լոյսը հայրենեաց վարդամատիկ արշալոյ-
սին...

ԱՐՄԷՆ-ԵՐԿԱՔ

(Անտիպ)

— Հասարակաց կարծիքը ծաղրական հայելի
մ'է, որ իրերը երբեմն մեծ և երբեմն փոքր և
միշտ՝ ծուռ կը ցուցնէ:

Յ. Յ. ՄՈՒՐ

ՀԱՄԱՀԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՒ

ԱՍՏԵՂԱԲԱՐՄԱԿԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ

○ ○ ○

(Տես Քաղմ. 1915 էջ 188)

Քաղաքական տարին համարեցանք
364օր, մինչ արևադարձային միջին տա-
րին ներկայիս է 365օր, 24 216 466, ու-
րեմի քաղաքական տարին պակաս է 1օր,
24 216 466օրոյ չափով:

Միջին տարի, ըսինք, վասն զի տարւոյ
երկարութիւնը հաստատուն չէ, այլ 38
երկվայրկեանի չափ կը նուազի կամ կ'ա-
ռաւելու միջին տեղութեան շուրջը: Այս
միջին տարւոյն երկայնութիւնը 2360 օրոյ
տարւոյն պիտի պատահի: Արդ գիտենք որ
ըստ Պ. Լէվերիէի, արևադարձային տա-
րին կը նուազի ամէն հարիւր տարւոյ շըր-
ջանին՝ Օմ, 539 քանակութեամբ: Այս
հաշուով 2360 երորդ տարւոյն երկայնու-
թիւնը պիտ'ըլլայ 365օր, 24 216 466:
Ուրեմն այս միջին տեղութիւնը մենք կըր-
նանք իբր խարխիս առնուլ մեր հաշուոց հա-
մար: Անգամ մը որ գտանք արևադար-
ձային միջին տարին, կրնանք ասով հա-
մաձայնութեան մէջ զինք քաղաքական և
աստեղաբաշխական տարիներն:

Տեսանք թէ քաղաքական և աստեղա-
բաշխական տարիներու տարբերութիւնն է
1օր, 24 216 466, կ'ըսեմ թէ 17 տարի-
ներու և 16 տարիներու փոքրիկ պարբե-
րականները կապ պիտ'ըլլան վերոյիշեալ
երկու տումարներու: Վասն զի 17 անգամ
մնացորդն 1օր, 24 216 466 մեզի պիտի
եայ արտադրեալ մը՝ որ է 21օր, 11 679
922, ըսել է թէ 17 տարուան մէջ քա-
ղաքական տարին 21օր, 11 679 922 ետ
պիտի մնայ, ուստի եթէ 21 պակաս օրերուն
տեղ նահանջներն զնենք՝ երկու տումար-
ներն համաձայնութեան կրնանք բերել:

Արդ այս 17 տարիներու պարբերական
շրջանին մէջ երեք լրացուցիչ տարիներ
կը ձևանան իւրաքանչիւրը 7ական օրերէ
և այն տարին որուն վրայ պիտի աւել-

ցնենք լրացուցիչ շաբաթ մը, ճանաչել տարի պիտի կոչենք. մինչ սովորական տարին որ 364օրէ բաղկացած է, հասարակ տարի անուն պիտի կրէ. արդ հասարակ տարւոյն վրայ աւելցնելով եօթն օր, որ և է նա. հանջ տարի պիտի բաղկանայ 371 օրերէ, ասով պիտի կանոնաւորենք քաղաքական տարւոյն ընթացքը՝ աստեղաբաշխական տարւոյն ընթացքին հետ:

Իսկ այս 17 տարիները հետեւեալ կերպով բաշխուած են.

6 տարի | 5 տարի | 6 տարի (կամ $6 + 6 + 5$ կամ $5 + 6 + 6$) = 17 տարի. ըսել է վեցերորդ տարին նահանջ տարի մ'ընել 7 օրուան կամ մէկ շաբաթուան. ապա հինգ տարի վերջը, այն է տասներմէկերորդ տարին, երկրորդ նահանջ մ'ընել 7 օրուան, և վերջապէս վեց տարի վերջն ալ, այն է տասնեօթներորդ տարին, երրորդ նահանջ մ'ընել եօթն օրուան, ասով քաղաքական տարին՝ որ 17 տարիներու շրջանին մէջ 21օր կորսնցնելով՝ աստեղաբաշխական տարիէն առաջ պիտի անցնէր՝ վերոյիշատակեալ միջանկեալ երեք շաբաթական յաւելուածներով աստեղաբաշխական տարւոյն հետ համընթաց ըլլալու շաղի մէջ կը մտնէ, միայն Օօր, 11 679 922 առաւելութեամբ, և այս թիւս կը համապատասխանէ Օօր 2ժ և գրեթէ 49 վայրկեանի:

Առաջ տանինք այս 17 տարւոյ փոքր

9 անգամ 17 տարի = 153 տարի \times 1օր, 24 216 466 = 190օր, 05 119 298
 1 » 16 » » 16 » » 1օր, 24 216 466 » 19օր, 87 463 456
 169 » » 1օր, 24 216 466 » 209օր, 92 582 754

Եւ այս թիւերուս նշանակութիւնն այն է, որ եթէ 169 տարուան մէջ նահանջներն չդնենք, 209օր և 92 882 745օրդ օրուան չափ քաղաքական տուամարը արեւադարձային տարիէն պակաս պիտի ըլլար, արդ երկու տուամարները համաձայնեցնելու համար քաղաքական տուամար եթէ 30 նահանջ կատարէ եօթնական օրերէ, որ 210օր կ'ընեն, արեւադարձային տարին

պարբերական շրջանը, օրինակի համար 9 անգամ. բայց որովհետեւ ամէն 17 տարւոյ շրջանին մէջ որ երեք շաբաթական նահանջ դնելով կ'ունենայինք Օօր, 11 679 922 մասնիկ օրուան առաւելութիւն մը, ինն անգամ շրջանին մէջ այս մնացորդս՝ 1օր, 05 119 298 կը ձեւացնեն, և այս առաւելութիւնը քաղաքական տուամարէն շնչելու համար հարկ է որ ի գործ դրուի 16 տարւոյ պարբերական շրջանը, որով աւելի կատարեալ կերպով կը համաձայնին քաղաքական և արեւադարձային տարիները:

Վերը տեսանք 17 պարբերական շրջանին բաշխման կերպը, հիմա հոս դնենք 16 տարիներու պարբերական շրջանին բաշխումը.

այն է 5 տարի + 6 տարի = 5 տարի = 16 տարի.

Ըսել է որ հինգերորդ տարւոյ լրանալուն պէտքէ նահանջ մ'ընել եօթն օրուան, այն է մէկ շաբաթուան. ապա վեց տարի վերջը՝ այն է տասներմէկերորդ տարին, երկրորդ նահանջ մը աւելցնել եօթն օրուան, և վերջապէս հինգ տարի վերջն ալ, այն է տասներմեկերորդ տարին, երրորդ նահանջ մը ևս կատարել:

Բոլոր այս ապացուցութիւնները եղած են ցոյց տալու համար թէ նահանջ տարիները կամ լրացուցիչ շաբաթները պէտք են բաշխուիլ տասը շրջաններու մէջ.

վրայ Օօր, 07 417 246օրդ օրուան չափ տարբերութիւն մը կ'ունենանք որ կը համապատասխանէ գրեթէ 1օր, 47 վայրկեանի. ուրեմն երկու փոքրիկ պարբերական շրջաններով կարելի է ձեւացնել 169 տարուան առաջին մեծ պարբերական շրջանը այն է $(9 \times 17) + (1 \times 16) = 169$: Շարունակենք այս առաջին մեծ պարբերութիւնը տասն անգամ:

$(10 \times 169 \text{ տարի}) = 1690 \text{ տարի} \times 109, 24\,216\,466 = 2\,09909, 25\,827\,540$

ՀԱՆԱՍԱՐԱԿԶՈՒԵԼՈՒ ԲԱՄԱՐ,

$(10 \times 17 \times) \times \frac{170}{1860} \times \times \frac{21109, 16\,799\,220}{23109, 42\,626\,770}$

այս վերջի թիւերս կը նշանակեն թէ 1 860 տարուան մէջ եթէ նահանջներն չդնենք 2 310օր, 42 626 770օրոյ օրուան չափ քաղաքական տումարը արեւադարձա-յին տումարէն պակաս օրեր պիտի ունենար, որով համաձայնեցնելու համար՝ պէտք է 2 310օր աւելցնել քաղաքականի վրայ, որ համընթաց կ'ընթանայ եթէ 330 նա-

հանջ կատարէ եթեական օրերէ վասն զի 2 310 ճիշդ բաժանական է ընդ 7:

— Առաջ ընթանալով և 1 860 տարիներու պարբերութիւնը իբր երկրորդ մեծ շրջան գործածելով երկու անգամ, հաւասարակշռելու համար 10 անգամ 169 պարբերութիւնը, կ'ունենանք հետեւալ թիւերն,

$(2 \times 1860) = 3\,720 \text{ տարի} \times 1, 24\,216\,466 = 4\,6209, 85\,249\,520$

ՀԱՆԱՍԱՐԱԿԶՈՒԵԼՈՒ ԲԱՄԱՐ,

$(10 \times 169) = \frac{1\,690}{5\,410} \times \times \frac{2\,09909, 25\,827\,540}{6\,7209, 11\,077\,060}$

եւ այս թիւերուս նշանակութիւնն է որ, եթէ 5 410 տարուան մէջ քաղաքական տումարը նահանջ չկատարէ, 6 720 օր պակաս պիտի հաշուէ քան արեւադարձային տարին. արդ որպէս զի համընթաց ընթանան երկու տումարներն, քաղաքական տումարն պէտք է 960 նահանջ կատարել եթեական օրերէ 5 410 տարիներու մէջ վասն զի 6 720 օրերն ճիշդ բաժանական են 7օր այս հաշուով յայտնի կը տեսնենք որ երկու տումարներու տարբերութիւնը 5 410 տարուան մէջ է 0օր, 11 077 060, որ է ըսել գրեթէ 2 ժամ 39 վայրկեան և 30 մանրերկրորդ: Ոչ մի տումար այսքան ճշդութիւն ունեցած է:

Շարունակելով 5 410 տարիներու պարբերութիւնը իբր երրորդ մեծ շրջան ութ անգամ և հաւասարակշռելու համար 10 անգամ 169 պարբերական շրջանը՝ կ'ունենանք 44 970 տարուան մէջ 55 860օր, 14 476 020օրոյ օրուան տարբերութիւն մը երկու տումարաց մէջ եթէ քաղաքական տումարը նահանջներն չկատարէ. բայց որովհետեւ քաղաքական տումարն 44 970 տարուան մէջ 7 980 նահանջ պիտի կա-

տարէ, երկու տումարներու տարբերութիւնը կը մնայ միայն 0օր, 14 476 050 որոյ օրուան չափ, որ և ոչ $3\frac{1}{2}$ ժամու կը հասնի:

Դեռ առաջ երթանք և 44 970 տարիներու պարբերութիւնը իբր չորրորդ մեծ շրջան գործածելով վեց անգամ, և հաւասարակշռելու համար երկու տումարներն 10 անգամ 169 տարուան պարբերական շրջանը՝ կը հասնինք 271 510 տարուան, և այսչափ ժամանակի մէջ քաղաքական տումարը պէտք է 48 180 նահանջ կատարած ըլլայ եթեական օրերէ, որով կ'ունենայ միայն տարբերութիւն մը 0օր, 12 683 660օրոյ օրուան, որ կը նշանակէ գրեթէ 3 ժամ ճիշդ (3ժ 2վ 38մ, 40):

Տումարին ճշդութիւնն աւելի բացայայտ ընելու համար շարունակենք անգամ մ'աւել հաշիւները չիւնողելու համար, իբր հինգերորդ շրջան գործածենք այս վերջի թիւը, որ է 271 510 տարիներն, և կրկնենք տասն անգամ և հաւասարակշռելու համար քաղաքական տումարը արեւադարձային տումարին հետ 10 անգամ 169 տարուան շրջանին վրայ աւելցնենք, կ'ունենանք

[illegible]

դարձեալ Հասարակ տարին բաղկացած է 4 եռամիսներէ 91 օրուան տեւողութեամբ և նախնի տարին պիտի բաղկանայ

3 հոամիսներէ իւրաքանչիւրը 91 օրէ
1 հոամիս մը 98 օրէ:

Մեր կարծիքով՝ նահանջին յաւելեալ շարքան, ըստ նախնեաց բացատրութեան, ստեղծեաց շարքան, յարմար տեսանք դիւելու երկրորդ եռամսեային առաջին ամսոյն վերջը, ամառ ժամանակ. Եւ տարեմուտն այս նոր տոթմարին Արեգ ամսոյն կը համապատասխանէ, այն է հիւսիսային կիսագնդին գիշերահաւասարին. Վրան զի այս տարւոյ սկզբնաւորութեան համար նոր տոթմարի նորոգութեան վրայ աշխատող հեղինակներու մեծամասնութիւնը հիւսիսային կիսագնդին գիշերահաւասարէն սկսելու կարծիքէն են. թէպէտ այս կարծիքը աւելի բանաւոր կը թուի իրենց, բայց անխտիր կարելի է ընտրել գիշերահաւասարներէն մին կամ արեւակայքներէն մին. թէ է ոչ մին որոշ նշան մ'ունի երկնքի վրայ:

Այս ուսումնասիրութիւնն չաւարտած, երկու խօսք ալ ըսենք ը օրէ բողոկացած շարքուն վրայ՝ որ առաջարկուած է Պ. Գ. Փլամարիոնէ, և թերեւս երեսուն դարէ առաջ չնախ քան զգրիտունէական թուական զործածուած Ուրարդուի, այսինչէ Աւարարտեան երկրին մէջ, ինչպէս պիտի

տեհնենք իւր տեղը, սակայն մեծ աստեղագետն զայն կը համարի քիչ գործածական. բայց տեհնենք թէ կարելի է՞ գործածական ընել և ի՞նչ, եղանակաւ:

Եղանակն որ ի գործ պիտի ածենք
 ճիշդ նոյն ոճն է գոր վերը գործածեցինք
 եօթն օրերով բաղկացած շաբթուն համար:
 Շաբաթն 5 օրերէ բաղկացած տուժարի
 մը մէջ տարին բաղկացած պիտի ըլլայ
 365 օրերէ կամ 73 շաբաթէ Օօր, 24
 216 466 օրուան մնացորդով: Արդ այս
 մնացորդս 5 օրէ բաղկացած շաբաթ մը կազ-
 միլու համար պէտք է 21 տարի, որով
 21 Երրորդ տարին նահանջ ընել 5 օրէ բաղ-
 կացած շաբաթով:

Բայց որովհետև մնացորդ մը կը մնայ դարձեալ, և այս մնացորդս կրնայ ժամանակաւ օրեր ձեացնել, ուստի՝ որպէս զի խանգարումն առաջ չգայ ցարգքական տումարին մէջ և համընթաց ընթանայ աւերաբնաձային տումարին հետ, հարկ է գործնաւ ալ 20 տարին անգամ մը նահանջ ընել:

Այս 20 և 21 տարիներու շրջանն է՝ ա-
նուանենք փոքր պարբերութիւն :

Առաջին մեծ պարբերութիւնը պիտի բաղկանայ 413 տարիէ որ հետեւեալ կերպով կը բաշխուի.

Արդ «100»ը բաժանական է «5»ով
և կու տայ քանորդ մը 20, ըսել է թէ 20
անգամ նահանջ պիտի կատարուի 413

$$\begin{array}{rcll} 21 \times 10 = 210 & \text{малы} & \times 0, 24 \ 216 \ 466 = 50\text{ор}, & 85 \ 457 \ 860 \\ 20 \times 7 = 140 & & & \times 33, \ 90 \ 305 \ 240 \\ 21 \times 3 = 63 & & & \times 15, \ 25 \ 637 \ 358 \\ \hline & 413 \text{ малы} & & \times 100\text{ор}, \ 01 \ 400 \ 458 \end{array}$$

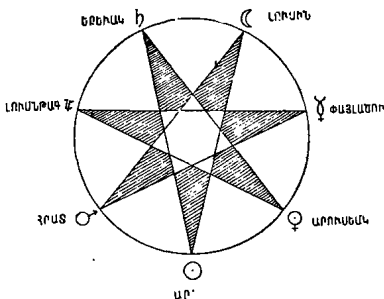
քանչիւր երեսնական օրերէ բաղկացած և յաւելեաց շաբաթով մը, մինչ նոր տու- մարին մէջ աւելեաց մի շաբաթն նահանջ տարւոյն մէջ երկու շաբաթ պիտի ըլլայ: Ասկէց յայտնի կը տեսնուի որ շատ դիւրին կերպով և դիւրաւ գործածական է, և ունի առաւելութիւն մը որ ամէն ամիս միօրի- նակ բաղկացած է վեց շաբաթներէ: Գաղ- դիական յեղափոխութեան ժամանակ երբ մեղրական դրութիւնը գտան գիտնականք, ժամանակն ալ ուզեցին տասնորդականի վերածել. եթէ ծանօթ ըլլար այն ժամա- նակ հայկական հին տումարը, կարծեմ աւելի բանաւոր պիտի գտնէին և գործա- ծելու և ընդհանրացնելու փորձեր ընէին:

Տարւոյն ստորաբաժանմանց մէջ տե- սանք թէ կան օրեր, շաբաթներ, և ամիս- ներ. թէ ամիսներն տասնեակու են. և թէ ե- ղան ոմանք որ առաջարկեցին 13 ընել իւրաքանչիւրը 28 ական օրերէ բաղկա- ցած, որոյ վրայ կանխաւ այս յօդուածիս առաջին մասին մէջ պատճառաբանեցինք. տեսանք դարձեալ թէ շաբաթ մը կարելի է բաղկացած ըլլալ 7 օրերէ, և կամ ա- ռաջարկուած 5 օրերէ բաղկացնել. և թէ 5 օր բաղկացած շաբաթն գործադրուած է ստուգիւ, ասոր վրայ ցարդ յիշատա- կող ոչ ոք կը գտնենք, ոչ Եւրոպացւոց և ոչ մեր մէջը, բայց ուսումնասիրութեան կէտ մ'է որ հարկ է վրան խորհրդածուի. իսկ այն գաղափարն թէ շաբաթն 7 օրերէ պէտք է ըլլայ, երբ սկսած է և գործա- դրուած, ժամանակն անյայտ է, միայն այս յայտնի է որ հիններն փայլածուն երկու մոլորակ կը համարէին, և ապա ժամա- նակին հոլովելովն տեսան թէ մէկ մոլո- րակ էր. ուստի կրնանք յայտնի կերպով հետեցնել որ շաբթուն եօթն օր ունենա- լու գործադրութիւնը սկսած էր այս ծանօ- թութիւնը ունենալէն վերջը, վասն զի հի- ներն իրենց գաղափարով մոլորակ կոչուած աստղներու հետ (որ եօթ հասր կը համա- րէին ըլլալ), կապեցին շաբթուն եօթն օ- րերն, և կոչեցին Օր Լուսնի, օր Հրատի, օր Փայլածուի, օր Լուսնթագի, օր Արուսեկի, օր Երեակի և օր Արևու: Շաբթուն եօթն

օրերու անուակոչութիւնն շատ հին է, և հնութիւնը աւելի յայտնի եղաւ երբ Նի- նուէի պեղումը կը կատարէին, վասն զի անոր աւերակաց տակէն գտան թրժուն ա- դիւսէ պնակներու վրայ գրութիւնք՝ Արա- դեան լեզուաւ որուն մէջ կային բաց ի սլլ աստեղագիտական ծանօթութիւններէ, նաև շաբթուն անունները, և կարգ շաբթուն օ- րերուն՝ քացատրուած բոլորակի մը վրայ: Նախ գործածութիւնը նկարագրենք, ապա՝ թէ որով կը պատկանին, և ո՞վ էին այս Արադները. և երբորդ տեսակէտով, թէ նախ քան շաբաթն եօթնեակ, այսինքն եօթն օրերէ բաղկացած ըլլալը, կար՝ ու- ըիշ շաբաթ մը և այս շաբաթս քանի՞ օրե- րէ բաղկացած էր. մի առ մի այս հարց- մանց պատասխանենք: Ասոնք այնպիսի նիւթեր են, որոնք, բացի առաջինէն, որ Ե- ւրոպացաց ծանօթ է, միւս երկուքն են ար- դարև թէ՛ Եւրոպացւոց և թէ մեզի շատ հետաքրքրական նորութիւններ:

Ա. Առաջին հարցումն թէ շաբաթուան օրերուն կարգը ինչպէս գտեր են հիններն: Այս հարցման պատասխանելու համար գծենք բոլորակ մը և զայն եօթն հաւա- ասր մասանց բաժնենք: Եւ այս բաժա- նումներուն վրայ հիներուն ծանօթ մոլո- րակները գրենք՝ այն ժամանակի ծանօթ հետաւորութեանց կարգաւ ձախէն դէպ ի աջ ընթանալով, որ է սովորական ժամա- ցոյցներու սլաքներու ընթացքին համե- մատ՝ Լուսին, Փայլածու, Արուսեակ, Արև, Հրատ, Լուսնթագ, Երեակ: Եւ այս բա- ժանումներէն, զոր օրինակ Լուսնէն սկը- սեալ, ուղիղ գիծ մը ձգենք աջ կողմին դէպ ի չորրորդ բաժանումը, այս գիծը Լուսինը կը միացնէ Հրատի հետ, ինչպէս որ ա- ռաջիկայ ձևին մէջ կը տեսնուի, սլաքնե- րու ուղղութենէն, ապա շարունակելով գի- ծը կը տեսնանք որ Հրատը կը միանայ Փայլածուի հետ, և Փայլածուն՝ Լուսնթա- գի հետ, Լուսնթագն՝ Արուսեկի հետ և Ա- րուսեակն՝ Երեակի հետ, Երեակն՝ Արևու հետ և վերջապէս Արևը Լուսնոյ հետ. և այս է ահա հիներուն աստեղահմայ անիւը, վասն զի այս միացումները կը կազմեն

շարժուն եօթն օրերուն կարգը, որոնք կու-
չուեցան Լուսնի օր, Հրատի օր, Փայլա-
ծուի օր, Լուսնթագի օր, Արուսեկի օր,
Էրեակի օր, Արևու օր, ինչպէս որ ներկայ
լատին ցեղին մէջ գործածութենէն դեռ կը
տեսնուի, միայն Արևու օրը՝ Փրիստոնէու-
թեամբ փոխուեցաւ « օր Տեսան »-ի. իսկ
Հայերս ներկայիս շարժուն եօթն օրերը,
հաւանական է թարգմանչաց ժամանակէ
սկսեալ, կը գործածենք Միաշարաթի կամ
կիրակէ, երկուշարաթի, երեքշարաթի, չո-
րեքշարաթի, հինգշարաթի, յոգշարաթ, շարաթ:
Բ. Ո՛վ են Աքադներն.

բելովն և Որէդ և Աքադ և Քաղանէ յեր-
կրին Սենաար »:

Հոս իբր փակագծի մէջ յիշենք թէ վե-
րի յիշատակած վկայութեան մէջ գտնուող
Բաբելոնն, չէ այն վայրը ուր աշտարակն
շինուեցաւ. վասն զի Եսայի մարգարէն
յայտնապէս կը շեշտէ տեղը ուր որ շի-
նուած է աշտարակն. (տես Եսայի Գլ. Ժ.
9.) ուր խօսելով Ասորեստանեայ վրայ և
անոնց բերնէն՝ կ'ըսէ. « Ոչ առի զաշխարհն
որ ի վեր է քան զԲաբելոն, և զՔաղանէ
ուր աշտարակն շինեցաւ ». և այս Քաղանէ
քաղաքին դիրքը Եսայեայ մարգարէին վը-
կայութեամբ որոշ կը տեսնուի թէ Բաբե-
լացոց աշխարհէն վեր է. և Քաղանէին
վայրը նկատմամբ Բաբելոնի հիւսիս – ա-
րեւմտեան կողմը կը գտնուի Միջագետաց
մէջ, որ է Սենաարն, վասն զի այս քա-
ղաքս Ասուրն շինեց. « Յերկրէ յայնմանէ

Յետ նկարագրելու աստեղահմայ անիւը,
անցնինք երկրորդ խնդրոյն, և տեսնենք
թէ ո՞ր ազգին կը պատկանի այս շարա-
թուան եօթն օրերուն գիւտը: Յայտնի է
թէ Բաբելացոց չէ այս եօթնեկի գիւտը
քանի որ Նինուէի աւերակաց տակէն գրու-
նուած թրծուն աղիւսի վրայ գրուած լե-
զուն Աքադեան լեզուաւ է, և այս լեզուն
ներկայ լեզուագէտները հնագոյն կը հա-
մարին քան զԲաբելացոցը:

Մենք Ս. Գրոց մէջ կը գտնենք Աքադ
անունը (Ծնդ. գլ. Ժ. 10) « Եւ եղև սկիզբն
թագաւորութեան նորա (Ներքովթայ) Բա-

(Սենաարէն) եւ Ասուր և շինեաց զՆինուէ,
զՌորովթ քաղաք և զՔաղան և զՔասեման
ի մէջ Նինուէի և Քաղանայ, այն է քա-
ղաք մեծ ». (Ծնդ. Ժ. 11, 12): Արդ այս
Քաղան քաղաքը վերոյիշեալ վկայութեամբ
Նինուէի արեւմտեան կողմը կը գտնուի,
ուր աշխարհագրական ուղիղ գծով 180 հմ
հեռաւորութեան վրայ կայ Միքին քա-
ղաքն, և հաւանական է թէ այս քաղաքս
Քաղանէին աւերակաց վրայ շինուած ըլ-
լայ, ուր էր, կամ սահմանակից էր Աքադ-
ներու երկիրը, որոց Ներքովթ տիրեց ըստ
վերոյիշեալ վկայութեան Ս. Գրոց (Գլ. Ժ.
10): Նոյն կը հաստատէ նաև Թորենա,
ցին Բիւտոսեան Սիրիլլայի վկայութիւնը
մէջ բերելով. « Եւ ի բաժանել նոցա, ասէ,
զամենայն տիեզերս ընդ իւրեանց իշխա-
նութեամբ, հարստացեալ տիրէ և վերայ
երկոցունցն ևս Զրուան: Զոր աստ ուրեմն

Ջրադաշտ մոզ արքայ Բակտրիացուց, որ է Մեդաց, սկիզբն և հայր աստուածոց ասաց լինել... Արդ ի բռնանալն, ասէ, Ջրուանայ, ընդդիմացան նմա Տիտան և Յապետութէ, ի մարտ պատերազմի ընդ նմա զգրգռելով. վասն զի թագաւորեցուցանել զորդիս իւր ի վերայ ամենեցուն խորհէր, եւ յայսպիսում խռան յափշտակեաց, ասէ, Տիտան զմասն ինչ քառանգութեան սահմանացն Ջրուանայ»։ (Խորենացի Գիրք Ա. Գլ. Զ)։ Արդ Տիտանայ Ներբրովթն ըլլալը կը հաստատուի նոյն իսկ Ս. Գիրքէն. «Եւ Քուշ ծնաւ զՆերբրովթ. նա սկսաւ լիւնել սկայ ի վերայ երկրի. նա էր սկայ որսորդ առաջի Տեառն Աստուծոյ», (Դնդ. Ժ. 8, 9)։ Եւ որովհետեւ Ներբրովթն է որ Ս. Գրոց մէջ յիշատակուած Ասուրին շինած քաղաքներուն տիրեց, և ըստ Խորենացույ Տիտանն է որ յափշտակեց Ջրուանայ ժառանգութեան մասը, ուրեմն Ջրուանն է Ասուր՝ որդի Սեմայ, ըստ Ս. Գրոց։

Արդ այս ամէն վկայութեանց՝ և աշխարհագրական դիրքին վրայ հիմնուած կրնանք հաստատել թէ Սենաարի երկիրը կը գտնուի Միջագետաց, Ալձեհաց, Ասորեստանայց, Կորճէից և Պարսկահայոց մէջ, և այս երկրին հիւսիսային մասին մէջ և անկէց անդին կը բնակէին Աքադները։

Եւտ Աքադներու բնակութեան վայրը սահմանելու, առաջին հարցուալն որ մեզ կը ներկայանայ, այս է, թէ ի՞նչ ազգ էին Աքադներն։ Այս հարցմանը պատասխանելու համար պէտք է Արեւելեան հնագիտութեան մէջ մտնել. ասոր համար զի մեցի բեւեռագիտութեան ճիւղն մշակող ուսումնասիրութեանց։ Հ. Յովհան Ագեւսեան արդէն 1912 տարույ Բազմալէպի, (էջ 289 Յունիս, Յունիս, Օգոստոս) թերթերուն մէջ հրատարակած է «Նախապատմական և Ուրարդեան շրջան. Հայաստան ըստ արձանագրաց», գիտական յօդուած մը, որուն մէջ ընդարձակ կերպով մեր խնդիրը շօշափած է. բաց ի մասնական խնդիրներէն կը գտնեն հետեւեալ բացատրութիւնը, որ մեր խնդիրը յայտնապէս կը լուսարանէ. «Բաց աստի Ասուրական

բեւեռագրաց մէջ, Ուրարտու և Աքքատ մի և նոյն նշանագիրն ունենալով դժուարին է որոշ ստուգել թէ յիշատակուած դէպք մը Ուրարտուի՝ պիտի վերագրուի թէ Աքքատի»։

Արդ մեր խնդրոյն լուծմանը մէջ տարակոյսի կէտ մը չմտնելու համար նկատմամբ իմ յիշատակած Աքադի և Հ. Ագեւսեանի Աքքատ անուան գրութեան ձևի մէջ, և թէ տարբեր գրութեանց ձևը ունիցն ծագում առած է, և թէ երկուքն ալ նոյն ազգն են, գրութեան տարբերութեան պատճառը մէջ բերեմ։

Վերը տեսանք թէ Աքադ անունը կը գտնուի Ս. Գրոց մէջ գրուած մէկ ք և 7 գիրերով. եթէ բանանք ութլեզուեան Ս. Գիրքը՝ և Աքադ անունն համապատասխանող օտար լեզուաւ գրութիւնը գնենք, պիտի տեսնենք թէ յոյն գրած է Αρχαδ, լատին՝ Achad, Անգղիականն, իտալականն և Գաղղիականն՝ Accad, Գերմանականն և Սլաւոնացին՝ Acad. արդ Հայկական գրութեան ձևը լատինական գրութեան ձևն ունի, հին տառադարձութեան կանոնաց համեմատ, և այս լատինականն պէտք է որ Երրայականի ձևն ունենայ։ Ուստի Հ. Ագեւսեան Գաղղիական, Իտալական և Անգղիական գրութեան ձևը գործածած է արդի Գաղղիական հնչմամբ. որով իւր Աքքատ գրութիւնը նոյն ազգն կը ներկայացնէ, ինչ որ մեր նախնիք Աքադ գրութեամբը։

Արդ անգամ մը որ հաստատեցինք թէ Աքքատ՝ նոյն է մեր գործածած Աքադի հետ. կրնանք խորհրդածել վերոյիշեալ Հ. Ագեւսեանի խորհրդածութեան վրայ։

Արդ որովհետեւ ասորական բեւեռագրաց մէջ «Ուրարդու»ի և «Աքադ»ի նշանագիրներն նոյն են, ըսել է թէ կամ նոյն ազգն են և կամ մին միւսին վրայ տիրող ազգ, և կամ նոյն ազգն էր որ երկու անուանակոչութեամբ կը յորժորոշուէր. ինչպէս մենք գմգը Հայ կ'անուանենք, իսկ օտար ազգերն Արդի՝ անուանեն. և կամ իբր տիրող ազգին անունով կ'անուանուին զանազան ազգեր. օրինակի համար երբ, ճա-

աւիստ մը հասարակաց դիմաց խօսած պա-
հուն եթէ ըսէր, « մենք Օսմացիքս »։ հոս
Օսմացիք անունը ո՛չ եթէ Թուրք ազգն կ'ի-
մանայ, այլ իրեն իշխանութեան տակ զրո-
նուող թէ Արաբն, թէ Քիւրտն, ըլլան մահ-
մետական ազգեր, ըլլան ոչ մահմետական
ազգեր ինչպէս Հրեայն, կամ Քրիստոնեայն՝
ինչպէս Ասորին, Քաղդէացին, Յոյնն ու
Հայն։ Նոյնպէս ուրեմն զարմանք չէ եթէ
Ասորական բնեւորութեան ժամանակ
նոյն նշանագրաւ նշանակուէին Ուրարդու
և Արադ ցեղերն կամ ազգերն. այս կը
նշանակէ միայն թէ տիրող տարրն մին պէտք
է եղած ըլլայ նոյն ժամանակ, և որովհե-
տե վերջի ժամանակները Ուրարդուի թա-
գաւորութիւնը կը նշանակուի և կը շա-
րունակուի, կրնանք հետևեցնել ամենայն հա-
ւանականութեամբ թէ Ասորական բնե-
ւորութեան ժամանակ Ուրարդուներն էին
որ կը տիրէին Արադներու վրայ։

Բաց ի այս Ուրարդու և Արադ անուն-
ներէն, հին արձանագրութեանց մէջ կայ
նաև անուն մ'ալ Նայիրի կոչմամբ, որ
Ուրարդուներու հետ փոխն ի փոխ իրարու
փոխանակած են։ Եթէ Նայիրի անուան
վրայ խորհրդածենք, պիտի տեսնենք թէ
շատ հեռի չենք. Հայերէն, բաւ է Ն գիրը
փոխուի Հ գրի և «ի» գիրն ալ փոխել «ե»
գրի, ահա Հայ երևան կ'ելլէ ինչպէս որ
մեր Ս. Գրոց թարգմանութեանց մէջ կան։

Եւ այս շատ բնական է վասն զի եթէ
դիտենք Նաքանա անունը որ Ս. Գրոց մէջ
կը յիշատակուի՝ Յունարէնն կը գրուի
Ἀβανα, հոս յունական 'Α չէ կարելի փո-
խել 'Ε-ի, վասն զի 'Α-ի համապատաս-
խանողն է Հայերէնի մէջ «Հ» գիրն, արդ
չկայ պատճառ «Α»-ն փոխուիլ 'Ε-ի եթէ
ոչ սխալմամբ «Հ»-ն կարդացուի է 'Ε-ն։
Այսպէս Համան Յունարէնի մէջ կը գրուի
Ἀμα, հետեւաբար «Նայ» ենթադրել թէ
է «Հայ» շատ բնական եզրակացութիւն
մ'է։ Այս անժխտելի պատճառաբանու-
թեան վրայ հիմնուելով եթէ ըսենք թէ
բնեւորութեան մէջ «Ն»-ի համապատաս-
խանող գրին տեղ «Հ» գիրն գործածուի
կամ կարդացուի, կը յուսամ թէ շատ ա-

ւելի ստույգ ընթերցումներ կ'ունենանք։
Այս մասս բանասիրաց կը թողում ուսում-
նասիրելու։ Մեր պատճառաբանութիւնը
առաջ տանինք, Նայիրու յիշատակուած
դարերուն ժամանակ մեր Ս. Գրոց թարգ-
մանութեան մէջ կը գտնենք «Հայ» անունն.
«Եւ դարձաւ անդրէն գնաց Սենեքերիմ
(Սաննաքերիթ) արցայ Ասորեստանեայց և
բնակեաց ի Նինուէ։ Եւ մինչդեռ երկիր
պագանէր ի տան իւրում Նասրաքայ կող-
միւրոց, Աղլարմելէք և Սարասար որդիք
նորա սպանին զնա սրով և ինքեանք գնա-
ցին փախտական ի Հայո։ (Եսայի ԼԷ
37, 38)։ Նոյն պատմութիւնը Դ. Թագաւո-
րութեան (ԺԹ. 37 համարի) մէջ Հայ ա-
նուան տեղ կը դնէ յերկրն Արարադայ.
Իսկ Տորիթայ մէջ (Ա. 24) կը դնէ ի Լե-
րիկն Հայոց։ Մինչ օտար լեզուաւ Ս. Գրոց
թարգմանութեանց մէջ Արմենիա և Արա-
բադ փոխն ի փոխ գործածուած են։ Մինչ-
դեռ արձանագրութեանց մէջ Արարատայ
տեղ Ուրարդու կը գտնենք, Արմենիայի
տեղ ալ կան Արադներ, Հեթիթներ, Խալ-
տիք, Նայիրիներ, Մինիներ։ Արդ վերջոյս
վրայ խորհրդածելով «Արմենիա» անուան
նկատմամբ կը տեսնենք թէ բաղկացած է
այն աբ և մեկի է. առաջին մասնիկը երկիր
կամ լեռ կը նշանակէ որով Աբ — մինի
կը նշանակէ «Երկիր մինի»ի։

Այս զանազան անուանակոչութիւննե-
րէն կրնանք հետևեցնել՝ թէ այն երկրին
մէջ գտնուող զանազան ցեղերն տակաւին
մէկ իշխանութեան տակ ձուլուած ըլլա-
լով, այս ցեղերուն ազգեցութիւնն է որ
իրենց դրացի երկիրներուն վրայ իրենց ա-
նունը տարածել տուին. այսպէս Մինիները
որ Արմատեան կողմը գտնուէին Յոյներէն
Արմենիայ կոչուեցան. Հայաստանի հա-
րաւային ժողովուրդները Արադեանք, և ա-
րեւելեանները՝ Նայիրի կոչած են զանոնք
ժովակներու պատճառաւ։ Իսկ Հիւսիսային
բնակիչները ընկճուած Խալտի պաշտող
պաշտօնեաներէն Խալտիք կոչեցին ժողո-
վուրդն։ Գալով Հրէական ազգին որ դրա-
ցի չէին Հայաստանի և հետեւաբար կե-
դրոնական երկրին կը ճանչնային քան

մասնական գաւառներն, որոյ ազդեցութիւնը աւելի հեռուն կը տարածուէր, այս պատճառաւ Արարատեան թագաւորութիւնը կը կոչէին. «Պատուէր տուք յինէն այդորս տեան քաղաքութեանցն և ասքանագեան զոյղին» (Երեմիայ Գլ. ԾԱ 27): Այս վկայութիւնս Երեմիայի՝ կը պարզէ մեր բոլոր եզրակացութիւնները: Կէտ մը որ զիս աւելի կը համոզէ, է դիտելն թէ մեր Ս. Գրոց թարգմանութեանը մէջ մեր թարգմանիչներն ինչո՞ւ «Հայ» գործածած են և ոչ «Արմենիա», նկատելով, որ Ս. Սահակ էր սերնդեամբ պարթեւ. եթէ ստուգիւ Հայ ազգ մը գոյութիւն չունենար նոյն ժամանակ, Ս. Սահակ չէր դնել կամ դնել չէր տար: Պարթևներն երբեմն տրեցին Հայոց վրայ ուսկից արշակունիք սերեցան, Ս. Սահակայ ազգասիրութիւն թոյլ պիտի չըտար եթէ «Արմենիայ» «Հայ» չնշանակէր. վասն զի Բ. օրինաց մէջ (Գլ. Բ. 23). «Եւ Գամիւրքն՝ որ ելեալ էին ի գամրաց՝ սատակեցին զնոսա» և ասոնք են Հեթեւթեանք որ մինչև Եգիպտոս երեւցան: Ըսել է թէ մեր թարգմանչաց ծանօթ էին

այս ամենն և ըստ պարագային և դիրքին համեմատ անուն մը կը պատշանեցնէին: Հիմնուելով Երեմիայի վկայութեան վրայ կ'եզրակացնենք՝ թէ Արարատեան թագաւորութիւնը, որ է ըստ բնեւագրաց՝ Ուրարտուի թագաւորութիւններ, է այն երկիրն որ ներկայիս Հայաստան կ'անուանենք: և այս երկրի մէջն էին Աքադեանները որ աշխարհի մէջ ծաւալեցին եօթն օրէ բազկացած շաբաթն:

Գ. Երրորդ հարցման գալով՝ հաստատել թէ նախ քան շաբաթուան եօթն օրերէ բազկացած ըլլալն, կամ արդեօք ուրիշ շաբաթ մը որ ուրիշ բաժանում մ'ունենար:

Այս հարցուածը ոչ մի տեղ եղած է ցարդ, ոչ Եւրոպացւոց և ոչ մեր մէջ. միայն առաջարկ մը եղաւ Փլամարիոնի կողմէ 5 օրերէ բազկացած շաբթուան համար. բայց պատճառաբանութեամբ ցոյց կ'ուզեմ տալ թէ եղած է ամենահին ժամանակներու մէջ այս հինգ օրերէ բազկացած շաբաթն:

Բանանք Հ. Ալիշանի Հին հասարակ Հայոց (էջ 128) ուր կը տեսնենք ցանկ մը մոլորակաց հին և նոր և պարսիկ անուններով հետեւեալ կերպով.

	Հին	ՆՈՐ	ՊԱՐՍԻԿ
Գիշերավար	Լուծ	Փայլածու	Տիր
Այգաստղ, Լուսաբեր	Եղջերու	Արուսեակ	Նահիտ
Կարմիր աստղ	Ծկաւորի	Հրատ	Սալ Պէհրամ
Հետ Լուսնի	Արտախոյր	Լուսնթագ	Որմիզդ
Մօտիւնգին?	Փետազնոտի	Երևակ	Քէաւման, Ջրուան

Եւ ունի ծանօթութիւն մ'ալ գրուած այսպէս.

«Ուրիշ հին անուանք ալ կան, բայց որն որին համեմատին՝ անտարակոյս չէ»: Թողով ուրիշներու խորհրդածութիւնը կը տեսնենք թէ ցանկս բաժնուած է չորս սիւնակներու, առաջի սիւնակի վրայ չէ դրած ինչ կամ ժամանակ: Մենք այս սիւնակիս վրայ խորհրդածութեան պիտի ընենք և ժամանակն որոշենք:

Այս ցանկս յայտնի հինգ մոլորակներու վրայ է, ինչպէս երրորդ սիւնակը ցոյց կու տայ. բայց առաջին սիւնակին մէջ զըտ-

նուող գիշերավար ապա այգաստղ, երկուքն ալ Արուսեակի կը պատկանին. վասն զի ինչպէս նախապէս փայլածուի համար խօսեցանք թէ ժամանակ մը երկու մոլորակ կը համարէին և դիտողութիւն ընելով ճանչցան թէ մի մոլորակ էր, նոյնպէս ալ Արուսեակն երկուքեան տեսանելի ըլլալուն պատճառաւ Գիշերավար կոչած են, իսկ երբ առաւօտեան պահուն Արեւո ծագելէն առաջ տեսնուէր Այգաստղ կամ Լուսաբեր, որով այս ցանկիս մէջ փայլածուի անունն չկայ, իսկ Արուսեակն կրկին անուանակոչութիւն ունի. ասկից կը հետեի թէ այս

ցանկին յօրինման ժամանակ Արուսեակը կրկին մոլորակ կը համարէին. մինչ Արուսեակ զատ զատ և մի մի մոլորակ ըլլալն յայտնի կը տեսնուի, ըսել է թէ այս ցանկն Արադեան եօթնեակէն առաջ գործածութեան մէջն էր։ Ուրեմն կար ժամանակ մը որ յառաջ քան Արադեներու եօթնեակներն պնակներու վրայ յօրինելն (Ուր կամ Հուր քաղաքին մէջ որ այժմ Ուրհայ կը կոչուի, որ թերեւ «Ուր հայ» կամ «Հուր հայ» կը կոչուէր, որուն մէջ աստեղագիտութիւնը մեծ բարգաւաճում մը առած էր, մինչև այս ժամանակն) հինգ օրերէ բաղկացած շաբաթն կը գործածէին և յետոյ իրենց դրութեամբը վերջ տուին հին գործածութեան. բայց կ'երեի թէ հին ձևն, Լուծ, Եղջերու, Մկաւորի, Արտախոյր, Փեռազնտի անուններով կը գործածէին, տակաւին նոր դրութեան վարժելու ժամանակները։

Յետ հաստատելու թէ կար ժամանակ մը որ շաբաթն հինգ օրէ բաղկացած էր, մեր խորհրդածութիւնը առաջ տանինք, կը հանդիպինք Այգաստղէ վերջը «կարմիր աստղ»ի որուն Հրատ ըլլալն յայտնի է, ապա Հետ Լուսնի, որ է Լուսնթագն. բայց հինգերորդն որ Մօտիսէին գրուած է Բ'ն է. Հին հաւատը հայոց զորքին մէջ այս բառին ջոշն ալ Եւրոպական զարմացական մը դրած է։ Սակայն զարմացականն պատճառաբանութիւն չըլլալով, հարկ է քննութեան ենթարկել։ Արդ «Մօտիսէին» բառէն առաջ գրուած բոլոր բառերն ալ երկական բառերէ կազմուած են, այսպէս գիշեր և վար, այգ և աստղ, կարմիր և աստղ, Հետ Լուսնի, որով վերջին բառն ալ՝ մօտ և խէզին երկու բառերէ բաղկացած ըլլալն կը տեսնուի, որուն առաջին մասը ծանօթ բառ մ'է, իսկ երկրորդ մասը խզդին անծանօթ բառ մ'է։ Արդ այս բառին մէջ գիր մը փոխելով միթէ չէ՞ կարելի ծանօթ բառ մ'ունենալ, միթէ չէ՞ կարելի որ ձեռագիր օրինակողներն սխալ ընթերցմամբ Մօտ խէզին բառն զրած ըլլան. ասոր տարակոյս չկայ, ասոր համար «Խէ»

գին» բառին մէջ «գ» գրին տեղ եթէ «ց» գրին զնենք, ընթերցումը կ'ըլլայ խէցի կամ խեցի որ խեցեմորթի ոսկը կը նշանակէ, որով խեցգետնի իմաստ կու տայ, որ կենդանականաբար համաստեղութեանց մին է, բայց իմաստն սեռական կը պահանջէ մօտ խեցիի, ուստի փոխանակ «խէզի» բառին մէջ գտնուած «գ»ին տեղ «ց» զնեմը եթէ «չ» զնենք «խէզի» պիտի կարդացուի «խէչի». արդ «խէչ», խեչափառ կամ խեցգետն կը նշանակէ. որով մօտ խէչի սեռական հոլով կ'ըլլայ և իմաստը կը պարզէ. և կը նշանակէ այն աստղը որ խեցգետնի համաստեղութեան մօտ է։ Արդ այս տարւոյս վերջը Երեւակը խեցգետնին մօտ պիտի գտնուի և իւր շրջանն ըլլալով 29 տարի, 4569-րդ տարւոյ, կրնանք դիւրաւ այս շրջանով գտնել թէ երբ սկիզբն եղած է վերոյիշեալ ցանկին յօրինմանը. պարզ հաշիւներէն կը գտնենք որ եթէ 170 Երեւակի շրջան ետ դառնանք պիտի գտնենք թէ Երեւակը կը գտնուի եղբւր խեցգետնի մօտ ճիշտ այն դիրքին նման ինչպէս որ 1916 տարւոյ վերջին ամիսներուն ժամանակ պիտի ունենայ։ Արդ 170 Երեւակի շրջանը կը նշանակէ 5007 տարի առաջ ներկայ թուականէս, որ է ըսել 3090 տարի նախ քան զԳրիստոնէական թուականն։

Ան 5 օրերէ բաղկացած շաբաթունն աստղ ժամանակը։

Յետ գտնելու ժամանակը հինգ օրերէ բաղկացած շաբաթուն, որ Ս. Գրոց ժամանակագրութեան համաձայն սակաւ ժամանակ վերջը կ'իյնայ ջրհեղեղէն, միթէ այս ենթադրութիւնն չենք կրնար պատշաճեցնել նախաջրհեղեղեան ժամանակին եւս։ Ստոյգ փաստ մը չունինք բայց հաւանական է, վասն զի յետ ջրհեղեղի աստեղագիտական ծանօթութիւնը չէին ունենար այնքան որոշ եթէ նախապէս իրենց աւանդուած չըլլային եւելի հին գիտողութիւնը. ինչպէս նախաջրհեղեղեան ժամանակի տարւոյ օրերուն թիւը յայտնի նշանակուած չէ Ս. Գրոց մէջ. ինչպէս որ որոշ տարին տասն և երկու ամիս ըլլալն ցոյց կու տայ, բայց մինք պատճառաբանելով կը գտնենք թէ էր

ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐ

	Ա. ԱՄԻՍ		Բ. ԱՄԻՍ		Գ. ԱՄԻՍ		Դ. ԱՄԻՍ		Ե. ԱՄԻՍ		Զ.
ՇԲ.	1	21	1	18	1	23	1	20	1	18	1
ԿԻՐ.	2	22	2	19	2	24	2	21	2	19	2
ԲՇ.	3	23	3	20	3	25	3	22	3	20	3
ԳՇ.	4	24	4	21	4	26	4	23	4	21	4
ԴՇ.	5	25	5	22	5	27	5	24	5	22	5
ԵՇ.	6	26	6	23	6	28	6	25	6	23	6
ՈՒՐ.	7	27	7	24	7	29	7	26	7	24	7
ՇԲ.	8	28	8	25	8	30	8	27	8	25	8
ԿԻՐ.	9	29	9	26	9	31	9	28	9	26	9
ԲՇ.	10	30	10	27	10	1	10	29	10	27	10
ԳՇ.	11	31	11	28	11	2	11	30	11	28	11
ԴՇ.	12	1	12	29	12	3	12	1	12	29	12
ԵՇ.	13	2	13	30	13	4	13	2	13	30	13
ՈՒՐ.	14	3	14	1	14	5	14	3	14	31	14
ՇԲ.	15	4	15	2	15	6	15	4	15	1	15
ԿԻՐ.	16	5	16	3	16	7	16	5	16	2	16
ԲՇ.	17	6	17	4	17	8	17	6	17	3	17
ԳՇ.	18	7	18	5	18	9	18	7	18	4	18
ԴՇ.	19	8	19	6	19	10	19	8	19	5	19
ԵՇ.	20	9	20	7	20	11	20	9	20	6	20
ՈՒՐ.	21	10	21	8	21	12	21	10	21	7	21
ՇԲ.	22	11	22	9	22	13	22	11	22	8	22
ԿԻՐ.	23	12	23	10	23	14	23	12	23	9	23
ԲՇ.	24	13	24	11	24	15	24	13	24	10	24
ԳՇ.	25	14	25	12	25	16	25	14	25	11	25
ԴՇ.	26	15	26	13	26	17	26	15	26	12	26
ԵՇ.	27	16	27	14	27	18	27	16	27	13	27
ՈՒՐ.	28	17	28	15	28	19	28	17	28	14	28
ՇԲ.	—	29	16	—	—	29	—	29	15	—	—
ԿԻՐ.	—	30	17	—	—	30	—	30	16	—	—
ԲՇ.	—	31	18	—	—	31	—	31	17	—	—
ԳՇ.	—	32	19	—	—	32	—	32	18	—	—
ԴՇ.	—	33	20	—	—	33	—	33	19	—	—
ԵՇ.	—	34	21	—	—	34	—	34	20	—	—
ՈՒՐ.	—	35	22	—	—	35	—	35	21	—	—

Հասարակ տարի Ա. եղանակ 91օր

Նախնի տարի Ա. եղանակ 91օր

Բ. եղանակ 91օր

Բ. եղանակ 98օր

Ի ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՏՈՒՄԱՐԱՑ

Ս	Է. ԱՄԻՍ	Ը. ԱՄԻՍ	Թ. ԱՄԻՍ	Ժ. ԱՄԻՍ	ԺԱ. ԱՄԻՍ	ԺԲ. ԱՄԻՍ
22	1	19	1	17	1	21
23	2	20	2	18	2	22
24	3	21	3	19	3	23
25	4	22	4	20	4	24
26	5	23	5	21	5	25
27	6	24	6	22	6	26
28	7	25	7	23	7	27
29	8	26	8	24	8	28
30	9	27	9	25	9	29
31	10	28	10	26	10	30
1	11	29	11	27	11	31
2	12	30	12	28	12	32
3	13	1	13	29	13	33
4	14	2	14	30	14	34
5	15	3	15	31	15	35
6	16	4	16	1	16	36
7	17	5	17	2	17	37
8	18	6	18	3	18	38
9	19	7	19	4	19	39
10	20	8	20	5	20	40
11	21	9	21	6	21	41
12	22	10	22	7	22	42
13	23	11	23	8	23	43
14	24	12	24	9	24	44
15	25	13	25	10	25	45
16	26	14	26	11	26	46
17	27	15	27	12	27	47
18	28	16	28	13	28	48
—	—	29	—	14	29	—
—	—	30	—	15	30	—
—	—	31	—	16	31	—
—	—	32	—	17	32	—
—	—	33	—	18	33	—
—	—	34	—	19	34	—
—	—	35	—	20	35	—

Գ. հղանակ 91օր

Գ. հղանակ 91օր

Դ. հղանակ 91 = 364օր

Դ. հղանակ 91 = 371օր

360 օրերէ բաղկացած. այս մասին համար տես Բազմավէպ 1915 Յունիս—Դեկտեմբեր պրակին մէջ՝ էջ 196 և ի մասնաւորի էջ 207—208 ուր բացի զանազան շրջաններու ժամանակին ճշգրտութիւնները սահմանելու՝ ցոյց տուած եմ նաև թէ իւրաքանչիւր ամիսն եւ ընտանական օրերէ բաղկացած էին:

Բայց տարիներու հոլովելովը տեսան թէ տարին 360 օրերէ չէր բաղկանար, հարկ եղաւ տումարի փոփոխութիւնն ընել, որով ամէն ազգ իրենց կրօնական և քաղաքական տօներուն համար անհրաժեշտ ձեռնարկ ըրին գործածել տումարներ: Տումար արեւային, տումար լուսնական, տումար արեւ—լուսնական:

Թողլով տումարներու նորոգութեանց պատմութիւնը՝ որուն ամէն ազգեր ժամանակ ժամանակ պէտք զգացեր են և ժողովներ կազմելով՝ վերջապէս նորոգեալ տումարի ձեռնարկներ են, որովհետեւ տումար մը ըլլալու է միօրինակ և համընթաց ընթանայ արեւադարձային տարւոյն հետ: Նոյն իսկ այս ձեռնարկս եղաւ Յըրանսերէն գրութեանն ժամանակ: Պեղծիոյ Լիէժի մէջ և ապա Պարիս, ժողովներ գումարեցան: Եւ իմ գրութիւնս Պ. Ֆլամարիոնի ուղղեցի, և 1914 Յուլիսի իւր թերթին մէջ ակնարկութիւն մը կ'ընէ թէ տումարի նորոգութեան վրայ Հ. Խորէն եւս աշխատութիւն մը խրկած էր. բայց ժողովի ժամանակէն վերջ հասնելուն պատճառաւ յօդուածը իր թերթին մէջ ակնարկութիւն մ'ունեցած էր. դարձեալ յաջորդ ժողովին ներկայացնելու կրկին առաջարկ կ'ընեմ):

Մեր յօդուածն շարունակեց. և հիմա ամիսներուն անուանակոչութեան վրայ ու շաղորդութիւննիս դարձնեմ. ներկայ գործածած ամիսներուն անունները չեն համապատասխանէր իրենց իմաստին հետ. այսպէս Սեպտեմբեր որ եօթներորդ ամիս կը թարգմանուի իններորդ ամսոյն կը համապատասխանէ. նոյնպէս ալ Հոկտեմբեր, Նոյեմբեր և Դեկտեմբեր ամիսները:

Արդ նոր տումարին մէջ ամիսները պէ՛տք են պահել ներկայ այս անուններն՝ որով բնաւ չեն յարմարիւր սահմանուած ժամա-

նակներուն: Պ. Կ. Փլամարիոն առաջարկեց տալ անուններ ամիսներուն, ընդհանուր մարդկութեան կատարելութիւնները բացատրող, բայց ուսմկին համար, մինչև ընդլանայ, ժամանակի կարօտ են այսպիսի նորութիւնները: Թերեւս լաւագոյն է տալ իւրաքանչիւր ամսոց դասական թիւ մը, և ըսել առաջին ամիս, երկրորդ ամիս, և այլն. և գործածել թղթատարական դրութեամբ որ կը գրուի Հռովմէական թիւերով, զորս արդէն բոլոր աշխարհ ի գործ կը դնէ:

Տումարի մէջ ամսոց անուանակոչութիւնը թէպէտ ունի իւր կարեւորութիւնը, բայց աւելի մեծ կարեւորութիւն ունեցող խնդիրն է Չատիկ տօնին անշարժութիւնը: Կրօնական տօներու մէջ տօներն երկուքի կը բաժնուին. շարժական տօներ ինչպէս է Չատիկն և իր հետ կապակցեալ մի քանի տօներ, և անշարժ տօներ:

Ինչո՞ւ. Չատիկը շարժական տօն է: Պարզապէս վասն զի օրը կանոնաւորուած չէ արեւային տումարի վրայ, այլ կապուած է լուսնի երևոյթի մը հետ: Ենթացա՞ Գրիստոնէութեան առաջին և երկրորդ դարերու երկար վիճեցին այս կէտիս վրայ. այսինքն՝ թէ Չատիկը պէ՛տք է ըլլայ այն օրն՝ յորում Գրիստոս յարութիւն առաւ, թէ կիրակին՝ որ կը յաջորդէ զարնան գիշերահաւասարին լրման Լուսնին: Այս վերջին կարծեաց կողմնակիցքն յաղթեցին, և որպէս զի Գրիստոնէից Չատիկն հրէական զատիկն հետ չհանդիպի, այսպէս որոշում տուին: Արեւմտեան Եկեղեցին Գրիգորեան տումարին փոփոխութեամբ ընդունեցաւ Չատիկը դէռեւ հրէից զատիկն հետ, և այսու վերջացած եղաւ արգելքն՝ չտօնելու զատիկին հրէից հետ: Մինչդեռ հին տումարով երբեք Հրէից հետ չէր հանդիպեր Գրիստոնէից Չատիկն, պատճառն այն էր որ եկեղեցական զատկական լրումն Լուսնին միշտ մի քանի օր վերջը կը պատահի բուն լուսնի լրմանէն: Ուրեմն արեւմտեան եկեղեցին հակառակ չէ սկզբամբ Չատիկ տօնը անշարժ օրուան մը վրայ հաստատելու. այդ խըն-

դերն ինչպէս ըսինք յուզուած էր քրիստոնէութեան առաջին դարերու մէջ մինչեւ որ Նիկիոյ Ս. Ժողովով վճռուեցաւ սահմանել Զատիկի տօնը Լուսնի լրման հետ յարաբերութեան ղնելով, սակայն եթէ կարելի ըլլայ ստոյգ թուական մը գտնել և ամէն տարի զայն անփոփոխ շրջանի դնել, այն է տօնել Զատիկը Քրիստոսի Յաւրութեան օրը ոչ ոք դժուարութիւն կը հանէ: Տեսնենք թէ Քրիստոս ո՞ր օրն յաւրութիւն առաւ:

Տեսնու մերոյ Յարութիւնը կատարուեցաւ 5 Ապրիլի 36 Քրիստոնէական թուականին և այս օրս կիրակի մ'էր:

Քրիստոնէական թուականն չսկսիր Քրիստոսի ծննդեամբը, այլ երկու տարի առաջ կամ երկու տարի վերջը»: Եւ այս բաղդասական տարին Եւսեբիոսի համար 503 որդ տարին է Հիւպատոսութեան Հոկտաբանտի և Սիլանտի որ կը համապատասխանեն հիմնարկութեան Հոովմայ 754 որդ տարւոյն:

Նոյն հեղինակը կը հաստատէ Փղոգոնի խօսքերուն համեմատ թէ Քրիստոսի մահը կարելի է կապել որով թուականի մը. «Ի չորրորդուն ամի երկերկրորդի և երրորդի ողոմպիադին եղև մեծ նուազութիւն արեգական, քան զոր յառաջագոյն ոչ ոք գիտէր. և գիշեր ի վեցերորդ տուրնջնանն եղև, մինչև աստեղաց յերկինս ելուել. շարժումն մեծ ի Բիւթանիա և մեծ մասն Նիկիայ կործանեցաւ»: Այս ղէպը, կ'ըսէ Եւսեբիոս, ճիշդ կատարուեցաւ Յիսուսի Քրիստոսի մահուան ժամանակ: Արդ այս ողոմպիադի թուականը ըստ ժամանակագրաց հանդիպած է մեր թուականին 36ին:

Արդ այս թուականն ստուգելու համար կրնանք հաստատել հրէական զատիկն, աստեղաբաշխական հաշուով և խաչելուութեան ժամանակ պատահած խաւարման միջոցաւ:

Ա. Օրէնք հրէական զատիկի նկատմամբ: Հրէական զատիկն էր իսրայելացւոց Եգիպտոսէ հլլելու յիշատակն. եօթն օր բաղարջ պիտի ուտուէր. «Զեօթն օր բաղարջ կերիջիք և յառաքն եօթներորդի տօն Տեսնոն»:

(Եւր ժԳ 6): Առաջին օրն ևս սուրբ է, բայց ոչ Աստուծոյ նուիրեալ ինչպէս եօթներորդ օրն:

«Եւ օրն առաջին կոչեցցի սուրբ և օրն եօթներորդ նուիրեալ եղիցի ձեզ սուրբ» (Եւր ժԳ. 16): Հրէական զատիկն շաբաթ օրուան հետ կապուած չէր, ինչպէս Քրիստոնէիցը կիրակիին հետ. այլ առաջին ամսոյն 14 որդի երեկոյին հետ. «Առաջնում ամսեան ի տասն և չորս ամսոյն ի մէջ երեկոցեայցն Զատիկ Տեսնոն, և յաւուրն հնգեստասներորդի նորին ամսոյ տօն բաղարջակերաց» (Ղև. իգ 5): Որով Նիսան ամսոյն 14 որդը կրնայ շաբթուն ամէն օրերուն և հանդիպել: Այս սկզբունքներուն վրայ հիմնուած կրնանք գտնել Քրիստոսի խաչելութեան ժամանակին Հրէից զատիկն. վասն զի Յովհաննէս առաքեալն կ'ըսէ. «Իսկ Հրէայքն՝ քանզի ուրբաթ էր, զի մի անդէն ի խաչին ագանդցին մարմինքն մինչև ցշաբաթն, զի էր օր մեծ շաբաթոն ալորիկ» (Յով. ժԹ. 31).

Արդ Յովհաննիս այս բացատրութիւնը զատիկի շաբաթը մեծ օր կոչելը, յայտնի նշան է թէ զատիկի եօթներորդ օրն էր որ ըստ հին օրինաց սուրբ և նուիրեալ էր, և Ղուկաս աւետարանիչ պատուիրանի մատուցող մասն կը լրացնէ. «Դարձան (իւղաբեր Կանայք), և պատրաստեցին խուշկ և իւղս, և ի շաբաթոն հանդարտեցին վասն պատուիրանին». ահա պատուիրանի խօսքերն. «Զվեց օր կերցես բաղարջ և յաւուրն եօթներորդի ելք՝ տօն Տեսնոն Աստուծոյ քոյ, մի գործեցես ի նմա զամենայն գործ, բայց որ ինչ գործիցի անձին» (Բ. Օրէնք ժՁ 8):

Այս վկայութիւններով յայտնի կը տեսնուի թէ Քրիստոս Նիսանին 20ին մեռաւ. 21 Նիսանին էր եօթներորդ օր Հրէից զատիկին և 22 Նիսանին՝ Յարութիւն Քրիստոսի:

Արդ 1914 թուականին՝ 1878 երորդ տարեգարձ մահուան Քրիստոսի կը լրանար (1914-36 = 1878): Բազմապատկելով միջին տարւոյն օրուան թիւն և օրուան կոտորակներն՝ այս թուովս, ու բաժնեւ.

լով լուսնական ամսով, պիտի ունենանք Գրիստոսի մահուանէն մինչև 1914 թուականն, լուսնի կատարած շրջանները, և մնալ ցորդը հանելով 1914 թուականին լուսնի վերջի քառորդէն, մնացորդը ցոյց կու տայ

$$365,242\ 259\ 398 \times 1878$$

$$29,530\ 889$$

$$0\ 692.60\ 360\ \text{մնացորդ մը որ կը}$$

$$17\text{օր } 15\ \text{ժամ } 20\ \text{վայրկեան}$$

օրն, ժամն Գրիգորեան տումարի Գրիստոսի թաղման (այն է 21օրը Նիսանին) հետեւարար յաջորդ օրը՝ Գրիստոսի Յարութեան օրը:

Ահա հաշիւն աստեղագաշխական

$$23\ 227\ \text{Լուսնական շրջան առաւել}$$

$$\text{համապատասխանէ}$$

Արդ 1914 տարւոյ վերջին քառորդ լուսնի ըստ Գրիգորեան տումարի՝ պատահեցաւ 17 Ապրիլի՝ որ կը համապատասխանէ 21 Նիսանի 23օ 54վ. սակեց հանելով վերոյիշեալ մնացորդն, այն է 17օր 15օ 20վ. մնացորդն է 4օր 8օ 34վ. որ է ըսել չորրորդ օրն Ապրիլի՝ էր շարաթ օր մը և վերջապէս Ապրիլ 5ին էր կիւրակի օր մը, այն կիրակին յորում Գրիստոս Յարութիւն առաւ:

Վերը՝ հաշուոյ մէջ դրի 365օր, 242 259 398. այս է միջին տարի 1878 տարիներու մէջ, եթէ հիմայ ամէն դար Օմ, 539 չափով նուագի. ըսել է թէ եթէ ղէպ ի Գրիստոս ետ դանանք, ժամանակն պիտի առաւելու: Ահա այս պատճառաւն է որ տարին 365օր, 242 259 398 պիտի համապատասխանէ 1878 տարիներուն տարւոյ միջին տեղողութիւն:

Գրիստոսի Յարութեան թուականը ճշդելու համար աւելի դուրս ցատկող թանկագին միջոց մ'ունինք մեր տրամադրութեան տակ. այս է Գրիստոսի մահուան օրը երեւոյթներ պատահեցան երկրիս և երկնքի վրայ, երկրաշարժ եղաւ Բիւթան, Նիդի մէջ և խաւարում մը՝ որ երեք ժամ տեւեց ըստ վկայութեան աւետարանչաց. «Եւ էր իբրեւ վեցերորդ ժամ. և խաւար եղև ի վերայ ամենայն երկրի մինչև ցիններորդ ժամ, խաւարեցաւ արեգակն» (ՂԿ. ԻԳ. 44). և այս խաւարման համար կ'ըսեն թէ Դիոնիսիոս Արիսպագացի գրչեր է. «կամ բնութիւնը կ'եղծանի կամ Աստուած մը կը մեռնի». վասն զի այն ժամանակ իսկ ծանօթ էին խաւարման օրինքները: Երբ

Լուսինը գտնուի ընդ մէջ Արևու և երկրիս՝ այն ժամանակ միայն Արևու խաւարումը կը պատահի: Արդ Նիսանին 20ին որ լուսնի վերջի քառորդի ժամանակները կը հանդիպի բացարձակ Արևու խաւարում մը չէ կարելի հանդիպել, վասն զի միայն լուսնի Միջնդեան ժամանակ կրնայ պատահիլ և եթէ երեք մարմինները մէկ ուղիղ գծի վրայ հանդիպին:

Այս խաւարումս ենթադրել կու տայ մեզի թէ զիսաւոր մը անցած է երկրիս շատ մօտէն՝ ընդ մէջ երկրի և Արևու, և այս անցքին ժամանակ պատահած է խաւարումն Արևու որ տեւած է երեք ժամ:

Բայց կարելի է, ինչպէս կ'ըսեն ոմանք, թէ հրեշտակ մ'էր որ Գրիստոսի թաշելու թեան ժամանակ Արևը ծածկեց: Եթէ Աստուած հրեշտակը զրկեց Արևը խափանելու համար, կարելի չէ՞ փոխանակ հրեշտակի գիսաւոր մը զրկած համարիլ, վասն զի Աստուած ո՛ր և է հրաշք ըրած ժամանակ իրեն զրած օրէնքներուն հակառակ չի գործեր, քանի որ այլ միջոցներ կան, և այս է անցք գիսաւորի: Կան գիսաւորներ որոնց գալուտարը հեռուէն տեսանելի է, կան որ յանկարծակի կ'երևին, ինչպէս 1882ին տեսնուածը. այսպիսի էր նաև Գրիստոսի թաշելութեան ժամանակ երեցած գիսաւորն:

Այս գիսաւորս տեսնուեցաւ զանազան անգամներ, վերջերս 13 Յունիսի 1868ին. և ունի 107 տարի, 7758օրոց տարւոյ պարբերական շարժում մը, սա է որ 1006 թուականին երեցաւ 22 Մարտի, և հաշիւները այս գիսաւորիս ցոյց կու տան թէ է.

րեցած է 36 թուականին Գրիստոնէութեան 3 Ապրիլի 12 ժամուն: Բոլոր այս հաշիւներն որ համընթաց կ'ընթանան, ցոյց կու տան թէ Գրիստոսի խաչելութեան ուրբաթ օրը 3 Ապրիլի եղած է և 5 Ապրիլ ալ Յաբութիւն Տեառն:

Արդ որովհետեւ մեր տումարով 5 Ապրիլը միշտ կիրակի կը պատահի, կրնանք դարձեալ առաջարկել որ այս տումարիս գործարարութիւնը, նկատի առնելով իւր ճշդութիւնը և միօրինակութիւնն և իւր պարզութիւնը, քնդունելութիւն գտնէ թէ՛ գիտնականներէն և թէ՛ ժողովրդեանէն:

Հ. ԽՈՐԷՆ Ս.

Մ. ՈՒՌՀԱՅԵՑԻՆ ԵՒ ԽԱՉԱԿՐԱՅ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳԻՐՔ

▽.

ԱՐՏԱՇԻՄՔ ԹԷ ԱՊՂԱՄԱ

Դիտում չունինք Մատթէոս Ուռհայեցւոյ վրայ նոր ուսումնասիրութիւն մ'ընելու և ոչ ալ իւր անուամբ հրատարակուած տարեգրական կամ ժամանակագրական պատմութեան վերլուծումն ընելու: Հոս միակ նպատակն է պատմական ղեկարգ մը իրականութիւնն ստուգել. ստուգել միանգամայն թէ ո՞ր պատահած է այդ: Այս դիտումը սակայն բռնի կը ստիպէ զմեզ Ուռհայեցւոյ գործին նկատմամբ համառօտ տեսութիւն մ'ալ յայտնելու: Եւրոպացի հայագետք, հետաքրքրուելով իւր գրութեան պարունակութիւնէն, և մեր մատենագրաց մէջ ունեցած եզակիան յատկութիւնէն, թերեւ չափէն աւելի յարգ և պատիւ մ'ընծայած են Մատթէոսի Ազգային հեղինակաց մէջ ալ կերպով մը այս պատիւն ուզած են հաստատել իրեն, հռչակաւոր մատենագէտք Հ. Ալիշան Վ. և Հ. Գարեգին Վ. Զարբհանալեան: Նե-

րուի մեզ սակայն հարցնել թէ արդեամբ արժանի է Ուռհայեցին այս պատուոյ: Հ. Գարեգին Վ. մինչ մէկ ձեռքով կը հիւսն անոր գովասանութիւնը, միւսով քող մը կ'իջեցնէ անոր համբաւոյն վրայ. կ'արժէ որ կրկնենք հոս իւր խօսքերը¹. «Ճատ անգամ կը յիշատակէ Մատթէոս թէ իւր պատմութիւնը գրելու համար՝ սկանչալուր աւանդութեանց և իրմէ առաջ եղող պատմագրաց դիմած ըլլայ: Բայց թէ ո՞վ են այս պատմագիրները, ամենեկին չըսեր մեզի. ոչ անուն մը կը յիշէ, և ոչ գրուած մը յանուանէ մէջ կը բերէ... Նոյն իսկ յետագայ պատմիչք՝ կարծես թէ մեծ պիտանաւորութիւն մը չեն ուզեր տալ իր գրուածքին, բաց ի Սմբատ Գունդատապլէն²... Իւր հմտութիւնը, ինչպէս ինքն ալ անկեղծարար կը խոստովանի, չափաւոր է. ոչ իւր ազգին հնախօսութիւնը կը ճանչնայ, և ոչ անոնց վրայ գրող ազգային հեղինակները... Անժամօթ են իրեն Յունաց եկեղեցւոյն Սուրբ Հարքը... Այսպէս չկարենալով ստուգել Մատթէոսի աղբիւրները, եթէ կարծիք մը հարկ ըլլաւ կազմել, պէտք էր ըսել թէ ինքը ոչ ասորի և ոչ բիւզանդացի պատմիչներ նա յաճ ըլլալով, հարկաւ ուրեմն իրեն ժամանակակից հայկական յիշատակարաններ ու զրբեր պէտք է որ գործածած ըլլայ, որ այսօրուան օրս կորսուած են կամ ինչուն մեր ձեռքը չհասած»:

Քիչ մ'աւելի առատաձեռնութեամբ կը վարուի Հ. Ալիշան Վ.³ որ յետ հաստատելու մեր պատմիչին հմտութեան տկարութիւնը, եթէ ոչ տխմարութիւնը, ինչպէս ինքն Ուռհայեցին կը խոստովանի

1. Հմտ. Պատմագրիւն հայ. էնք պարսեան Գ. Կապուր. 1897 էջ 668-671.

2. Շատ լաւ է այս անգագրութիւնը, մանաւանդ ասոր յաշնդող դիտողութիւնը որ Սմբատ յիշատակի Ուռհայեցւոյն անունը: Մեր կարծեք, հաւանական է որ նոյն իսկ Սմբատ ճանչցած ըլլայ զՄատթէոս և երկուցին պատմածն նոյնութիւնը պարզ արդիւնք մ'ըլլայ միեւնոյն աղբիւրը գործածելուն:

3. Հմտ. Հայագրութեան. Մասն Առաջին. (տպ. մեծադր. 1901) էջ 99.